

РОЗДІЛ IV. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

*Лазарєва О.В., доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління земельними ресурсами
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0002-1050-7118*

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE SYSTEM OF LAND RESOURCES MANAGEMENT

Анотація. Наголошено на необхідності створення Ради роботодавців, основним завданням якої є коригування підготовки конкурентоспроможних і висококваліфікованих фахівців.

Проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо підготовки фахівців за обраною землевпорядною траєкторією таких країн як Польща, Велика Британія, Німеччина, Словаччина, Чехія, Болгарія, Угорщина, Франція та Швеція.

З'ясовано, що фахівці освітнього напрямку 193 «Геодезія та землеустрій» мають володіти поглибленими знаннями щодо розробки схем та проектів використання та охорони земель, вміти працювати з сучасними GPS приладами, вміти організовувати виробництво на землі.

Окреслена послідовність виконання методології наукових досліджень в системі управління земельними ресурсами - обґрунтування ідеї та теми наукового дослідження, формулювання його гіпотези, з'ясування завдань, які мають бути вирішені в процесі дослідження, систематизація накопиченого матеріалу, проведення експерименту, який має бути виконаний в ході проведення дослідження та узагальнення наукових фактів і результатів.

Ключові слова: методологія наукових досліджень, управління земельними ресурсами, землекористування, підготовка землевпорядних кадрів, землевпорядна наука, вища освіта, заклади землевпорядного профілю, землевпорядна галузь.

Abstract. It is emphasized that in Ukraine the direction "Geodesy, Cartography and Land Management" appeared in 1992. It is emphasized that the content of the educational direction is reflected first in the Standard of Higher Education, then in the Qualification Characteristics of the Junior Engineer in the field of "Geodesy, Cartography and Land Management" at the educational qualification level "Bachelor".

The Standard of higher education in specialty 193 "Geodesy and land management" for the first (bachelor's) level of higher education is characterized. It was found that today there is a draft standard of higher education in the same specialty of the second (master's) level of higher education.

Emphasis was placed on the need to establish a Council of Employers, the main task of which is to adjust the training of competitive and highly qualified specialists.

It is stated that the teaching of land management disciplines should be carried out by highly qualified scientific and engineering personnel, which will increase the effectiveness of both research in the field and directly practical developments.

The experience of foreign countries in training specialists according to the chosen land management trajectory of such countries as Poland, Great Britain, Germany, Slovakia, Czech Republic, Bulgaria, Hungary, France and Sweden is analyzed.

It was found that specialists in the field of education 193 "Geodesy and Land Management" must have in-depth knowledge of the development of schemes and projects of land use and protection, be able to work with modern GPS devices, be able to organize production on the ground.

The sequence of implementation of research methodology in the land management system is outlined - substantiation of the idea and topic of research, formulation of its hypothesis, clarification of tasks to be solved in the research process, systematization of accumulated material, experiment to be performed during research and generalization of scientific facts and results.

It was found that the priority areas of research for future land managers should be the optimal ratio of state and non-state forms of land management, ensuring balanced land use, outlining fundamentally new approaches to developing the Concept of land relations, studying land market priorities in Ukraine, developing models optimization of the structure of land use, increase of requirements to qualification of the persons who carry out land management works, etc.

Practical value of this research is that gained results and recommendations can be used by scientist, land arrangement and land evaluation organizations, agencies of executive power and institutions of local governing and other physical and legal entities.

Key words: methodology of scientific research, land resources management, land use, land management training, land management science, higher education, land management institutions, land management industry, land management specialists.

Постановка проблеми. Успішне функціонування системи управління земельними ресурсами визначається наявністю кваліфікованих кадрів на всіх рівнях вертикальної ієрархії державних земельних органів. Професійна підготовка та перепідготовка кадрів для державних земельних органів вимагає впровадження такої концепції навчального процесу, яка б забезпечувала випуск досвідчених спеціалістів, здатних працювати в умовах ринкової економіки.

Професійні землевпорядні кадри необхідні сьогодні для України, оскільки лише вони можуть створити умови раціонального використання і охорони земель, втілити в життя ідеологію земельної політики країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі сьогодні розроблено рекомендації щодо вдосконалення напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у сфері землекористування, визначено заходи щодо успішної підготовки кадрів для державних земельних органів, досліджуються проблеми розробки навчальних програм із землеустрою та кадастру. Так, багато вчених-землевпорядників зробили свій внесок у розвиток досліджуваної проблематики. Так, Войтенко С., Третяк К. [1] зробили спробу визначення напрямів вдосконалення галузі знань «Геодезія та землеустрій» та обґрунтували необхідність поглибленого вивчення геоінформатики для професійної підготовки геодезистів та землевпорядників; Третяк А.М., Третяк В.М., Дорош Й.М., Дорош О.С. [2] вважають, що

професія землевпорядника має відноситись до галузі знань «Соціальних та поведінкових наук», підставою чого були положення Закону України «Про землеустрій»; Мартин А.Г. [3] обґрунтував перспективи розвитку землевпорядної діяльності та визначив основні напрями адаптації змісту геодезичної та землевпорядної освіти до потреб ринку послуг; Русіна Н.Г. [4] проаналізувала сучасні тенденції підготовки фахівців геодезії та землеустрою з урахуванням перспектив розвитку у сфері топографо-геодезичної та земельно-кадастрової діяльності; Безпалько Р. [5], обґрунтував проблемні моменти підготовки та становлення фахівців за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій», а також запропонував варіанти їх вирішення.

Відповідно спробуємо і ми обґрунтувати важливість даної проблематики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування важливості методології наукових досліджень в системі управління земельними ресурсами.

Методологічну основу проведеного дослідження склали теоретичні положення економічної науки, наукові праці вітчизняних вчених, присвячені проблемам розвитку землевпорядної науки в системі управління земельними ресурсами та питанням підготовки землевпорядних кадрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі термін «методологія» тлумачиться як «вчення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів» [6, с. 15]. Найчастіше методологія тлумачиться як сукупність прийомів, що застосовуються під час наукового дослідження [7]. За словами інших науковців [8], методологія дослідження має підстави трактуватись як технологія дослідження.

Відповідно, підготовка фахівців спеціальності «Геодезія та землеустрій» потребує надання таких знань, які б дозволяли вирішувати проблеми збалансованого розвитку земельних ресурсів. До того ж, підготовка фахівців цієї спеціальності обґрунтовується і кадровою потребою територіальних органів земельних ресурсів [9], що, безперечно, вимагає забезпечення потреби у висококваліфікованих кадрах землевпорядної справи.

В Україні напрям «Геодезія, картографія та землевпорядкування» з'явився у 1992 році. Погляди щодо змістовного наповнення освітнього напрямку відображено спочатку у Стандарті вищої освіти та навчальних планів з підготовки землевпорядників, згодом у Кваліфікаційній характеристиці молодшого інженера з напрямку «Геодезія, картографія та землеустрій» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Відповідно до наказу МОН України № 285 [10] робоча група Науково-методичної комісії МОН України з напрямку «Геодезія, картографія та землевпорядкування» виконала велику роботу щодо підготовки стандартів вищої освіти геодезичного напрямку. Заслуговують на увагу і слушні пропозиції відомих науковців [1, с. 20] щодо змісту стандарту в галузі знань «Геодезія та землеустрій», в яких зазначено, що зміст стандарту має складатися з таких розділів як галузь застосування, терміни, визначення, характеристика напрямки підготовки, характеристика професійної діяльності, вимоги засвоєння освітніх програм, вимоги до структури освітніх програм та до умов їх реалізації, вимоги до організації навчальної і виробничої практик, кадрове забезпечення навчального процесу, його фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 [11] спеціальність «Геодезія, картографія, землеустрій та кадастр, оцінка землі і нерухомого майна, геоінформаційні системи і технології, фотограмметрія та дистанційне зондування»

розподілено між такими галузями знань як 10 «Природничі науки» та 19 «Архітектура та будівництво» [12].

Сьогодні в Україні введено в дію стандарт вищої освіти за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [13], яким передбачено що майбутні фахівці повинні володіти поняттям, концепціями, принципами, способами та методами топографо-геодезичної та картографічної діяльності, землеустрою, моніторингу, повинні вміти здійснювати інженерно-геодезичні вишукування та створювати геопросторові данні. Що стосується стандарту вищої освіти за цією ж спеціальністю другого (магістерського) рівня вищої освіти, то на сьогодні є лише його проект, яким передбачено, що ціллю навчання є формування у випускників здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в професійній діяльності [14].

Що стосується практичної складової, зазначимо, що навіть Законом України «Про вищу освіту» [15] передбачено створення Ради роботодавців, завдання якої – коригувати підготовку конкурентоспроможних і висококваліфікованих фахівців. Відповідно всі навчальні плани мають розроблятися з урахуванням побажань роботодавців задля того, щоб навчити майбутніх фахівців якнайшвидше отримувати результат від поставлених завдань. Відповідно практичні заняття майбутніх фахівців галузі мають передбачати вивчення практичних аспектів розробки технічної та проектної документації та ознайомлення із сучасним програмним забезпеченням. На цьому також наголошують і інші фахівці галузі [16, с. 19-20].

Сьогодні мають місце випадки, коли дисципліни землепорядного профілю викладають ґрунтознавці за фахом, які не працювали землепорядниками, не мають навичок практичної роботи за фахом інженера-землепорядника [17, с. 16]. Тож необхідним є викладання цих дисциплін саме висококваліфікованими науковими та інженерно-технічними кадрами, щоб дало змогу підвищити ефективність як і наукових досліджень в галузі, так і безпосередньо практичних розробок.

Що стосується безпосередньо виробництва, то як справедливо відзначав свого часу З.П. Флекей, «організація конкретного виробництва на землі вимагає організації його території» [18, с. 10]. Тож відповідно організацію території має виконувати безпосередньо землеустрій, основною метою якого, крім раціонального використання та охорони земель, є створення оптимальних територіальних передумов для організації господарської діяльності на землі.

Деякі вчені наголошують на необхідності запровадження вузької спеціалізації, що дозволить майбутнім фахівцям вивчати методи та способи створення планово-картографічних матеріалів за прогресивними технологіями та оперативно розробляти проекти найбільш ефективного і правильного використання землі, створюючи земельно-кадастрові інформаційні технології [19, с.98].

Як справедливо відзначає Т. Євсюков [20, с. 33], головне завдання навчальних закладів, що здійснюють освіту за напрямом землепорядного профілю - постійна адаптація навчальних програм до швидких організаційних та технологічних змін у галузі землеустрою та топографо-геодезичної діяльності, співпраця із роботодавцями, міжнародне співробітництво.

Зазначимо, що заслуговує на увагу і вивчення досвіду зарубіжних країн щодо підготовки фахівців за обраною землепорядною траєкторією.

Так, у Польщі цінним є запровадження практичного підходу при викладанні, при якому поєднуються як і основні завдання програм напрямку землевпорядкування та геоінформаційних систем, так і електронного навчання з використанням сучасних програмних комплексів під час практичної підготовки майбутніх землевпорядників [21, 16].

У Великій Британії зроблено акцент на вивчення таких магістерських програм як «Геодезія сільського господарства та управління сільською власністю», «Охорона природи та землеустрій», «Економіка земель».

У Німеччині класична освіта із землеустрою зосереджена в університетах, а прикладна професійна – у спеціальних вищих школах із землеустрою (Fachhochschule) у Словаччині та Чехії існують будівельні факультети на базі політехнічних університетів. У Болгарії за підготовку фахівців у системі землекористування відповідає Університет архітектури, будівництва і геодезії (м. Софія), в Угорщині - факультет геодезії і землеустрою Університету лісового господарства і деревообробної промисловості (м. Секешфервар). У Франції та Швеції, де землеустрій тісно пов'язаний із майновими відносинами, екологічну спрямованість землеустрою вивчають у Шведському сільськогосподарському університеті (м. Упсала), у Королівському технологічному інституті (м. Стокгольм), у Національній школі кадастру (м. Тулуза) [22, с. 59].

Вивчення закордонного досвіду підготовки землевпорядних кадрів дозволить і в Україні застосовувати позитивні тенденції ведення практичної та наукової діяльності майбутніх фахівців.

Сьогодні фахівці освітнього напрямку 193 «Геодезія та землеустрій» мають володіти поглибленими знаннями щодо розробки схем та проектів використання та охорони земель, вміти працювати з сучасними GPS приладами, вміти організовувати виробництво на землі. Для того, щоб сучасний землевпорядник був висококваліфікованим спеціалістом, потребує необхідності здійснення як теоретичної, так і практичної підготовки із технічних, економічних та спеціальних дисциплін. Це дасть змогу майбутньому фахівцю на високому професійному рівні здійснювати поставлені перед ним задачі з урахуванням вимог чинних законодавчих та нормативно-правових актів.

Не зменшуючи ролі геодезії, топографії і картографії в створенні високоякісної основи для землевпорядної галузі, необхідно запроваджувати вузьку спеціалізацію, що дає можливість глибоко вивчити методи і способи одним фахівцям, а іншим – використовувати прогресивні методи математичного програмування та кадастрового моделювання, оперативно розробляти проекти (прогнози) ефективного використання землі, створювати земельно-кадастрові інформаційні технології.

Фахівець землевпорядник має бути підготовлений для реалізації політики держави в процесі управління земельними ресурсами, розробці схем і проектів землевпорядкування та іншої проектної документації із землеустрою, веденні державного земельного кадастру, проектуванні та здійсненні природоохоронних заходів, веденні моніторингу та державного контролю за раціональним використанням і охороною земель.

Спробуємо й ми на основі власного практичного та наукового досвіду висвітлити послідовність виконання методології наукових досліджень в системі управління земельними ресурсами (рис. 1).

Рис. 1. Методологія проведення наукового дослідження в землекористуванні
 Джерело: Сформовано автором

Сьогодні пріоритетними напрямками наукових досліджень для майбутніх фахівців-землевпорядників мають бути:

- оптимальне співвідношення державних та недержавних форм управління земельними ресурсами, що сприятиме злагодженій взаємодії суб'єктів господарювання на землі;

- забезпечення збалансованого землекористування з урахуванням емерджентної взаємодії виробничої, екологічної, соціальної та економічної складових, щоб сприяло виходу економіки на інноваційну модель розвитку та досягнення високого рівня конкурентоспроможності землекористування, використовуючи перспективні управлінські рішення у своїй діяльності;

- окреслення принципово нових підходів до розробки Концепції розвитку земельних відносин (зауважимо, що сьогодні існує Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин та національної інфраструктури геопросторових даних в Україні на період до 2030 року» [23]), які б передбачали крім шляхів та способів розв'язання проблем, спрямованих на удосконалення земельних відносин, визначення пріоритетних напрямів реалізації намічених цілей у певних часових періодах, враховуючи потреби оточуючого середовища;

- вивчення пріоритетів ринку землі в Україні, особливо враховуючи, що він, хоч із деякими обмеженнями, набув чинності з 1.07.2021 [24], що сприятиме можливості вільного розпорядження своїми земельними ділянками, а також залученню додаткових ресурсів для місцевого розвитку на землі;

- розробка моделей оптимізації структури землекористувань, передбачення науково обґрунтованої структури посівних площ з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов та потреб сільськогосподарських культур, що дасть змогу динамічно розвиватися в умовах мінливості оточуючого середовища;

- підвищення вимог до кваліфікації осіб, які виконують землевпорядні роботи, а також передбачення їх стажування на провідних підприємствах країн європейського простору, щоб дало змогу у своїй професійній діяльності врахувати перспективи ведення виробництва на землі.

Зазначені пріоритети сприятимуть затвердженню основних перспективних напрямків методології ведення наукових досліджень в системі управління земельними ресурсами.

Висновки. Аналіз проведеного дослідження дозволяє зробити висновок, що підготовка фахівців спеціальності «Геодезія та землеустрій» потребує надання таких знань, які б дозволяли вирішувати проблеми збалансованого розвитку земельних ресурсів.

В статті наголошено на необхідності створення Ради роботодавців, основним завданням якої є коригування підготовки конкурентоспроможних і висококваліфікованих фахівців.

Окреслено думку, викладання дисциплін землевпорядного профілю має здійснюватися висококваліфікованими науковими та інженерно-технічними кадрами, що дасть змогу підвищити ефективність як і наукових досліджень в галузі, так і безпосередньо практичних розробок.

Досвід зарубіжних країн щодо підготовки фахівців за обраною землевпорядною траєкторією таких країн як Польща, Велика Британія, Німеччина, Словаччина, Чехія, Болгарія, Угорщина, Франція та Швеція дав змогу окреслити зазначену проблему і в українських реаліях.

З'ясовано, що фахівців освітнього напрямку 193 «Геодезія та землеустрій» мають володіти поглибленими знаннями щодо розробки схем та проектів використання та охорони земель, вмінні працювати з сучасними GPS приладами, вмінні організовувати виробництво на землі.

Окреслена послідовність виконання методології наукових досліджень в системі управління земельними ресурсами – обґрунтування ідеї та теми наукового дослідження, формулювання його гіпотези, з'ясування завдань, які мають бути вирішені в процесі дослідження, систематизація накопиченого матеріалу, проведення експерименту, який має бути виконаний в ході проведення дослідження та узагальнення наукових фактів і результатів.

З'ясовано, що пріоритетними напрямками наукових досліджень для майбутніх фахівців-землевпорядників мають бути оптимальне співвідношення державних та недержавних форм управління земельними ресурсами, забезпечення збалансованого землекористування, окреслення принципово нових підходів до розробки Концепції розвитку земельних відносин, вивчення пріоритетів ринку землі в Україні, розробка моделей оптимізації структури землекористувань, підвищення вимог до кваліфікації осіб, які виконують землевпорядні роботи та ін.

Подальші дослідження мають бути присвячені вивченню європейських орієнтирів розвитку землеустрою в системі управління земельними ресурсами.

Список використаних джерел

1. Войтенко С., Лященко А., Третяк К., Шульц К. Вища освіта в галузі знань «Геодезія та землеустрій в Україні». *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. Випуск II (22). 2011. С. 19-23. <http://ena.lp.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/ntb/10919/2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Дорош Й.М., Дорош О.С. Професій «землевпорядник» на ринку праці: стан та проблеми попиту і пропозиції. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. № 1. 2018. с. 94-102.
3. Мартин А.Г., Дорош Й.М., Флекей З. П. Зміст вищої освіти в галузі землеустрою: сучасний стан, проблеми та шляхи вирішення. *Землевпорядний вісник*. 2009. № 5. С. 32-36. <http://zemvisnuk.com.ua/news/maibutn-galuz>
4. Русіна Н.Г., Люльчик В.О. Модель підготовки фахівців галузі геодезії та землеустрою в умовах інформатизації, глобалізації та євроінтеграції. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 80. № 6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2981/1750>
5. Беспалько Р., Казімір І., Гуцул Т. Проблемні моменти підготовки та становлення фахівців за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій». *Технічні науки та технології*. 2021. No 1(23). С. 198-207. <http://tst.stu.cn.ua/article/view/233674/232385>
6. Гач В., Россошанська О., Медведєва О. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання. *Науковий світ*. 2011. № 4. С. 15.
7. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Курс лекцій. К.: Адельф, 2010. 572 с.
8. Чорний Г.М., Голомша Н.Є., Кузьменко С.В., Міщенко І.А. Методологія дослідження в аграрній економіці. *Інвестиції: практика та досвід*. № 8. 2015. С. 36. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2015/9.pdf
9. Стратегія розвитку Миколаївської області. URL: http://www.economy-mk.gov.ua/images/economy/2.Soc-econom/2020/Projekt_Strategy-2027_7.pdf
10. Про порядок розробки складових нормативного та навчально методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою: Наказ МОН № 285 від 31.07.1998 р. Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1363 від 28.12.2015 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/74048___535862

11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

12. Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 1187 від 30.12.2015 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>

13. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 19 «Архітектура та будівництво» спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій». Наказ МОН України від 11.05.2021 р. № 517. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

14. Проект стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 19 «Архітектура та будівництво» спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій». URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_VO/193-geodeziya-magistr-17.03.2017.docx+&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

15. Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

16. Михайлик А. На яких випускників чекають сьогодні роботодавці? *Землевпорядний вісник*. 2017. № 1. С. 18-21.

17. Козьмук П.Ф., Романко Р.М. Як поліпшити якість підготовки кадрів землевпорядного профілю. *Землевпорядний вісник*. 2009. № 2. С. 15-17. <http://zemvisnuk.com.ua/nomer/22009>

18. Флекей З. Яким бути інженеру-землевпоряднику з освітнього напрямку «Геодезія, картографія та землеустрій». *Землевпорядний вісник*. 2009. № 2. С. 10-14. https://shron2.chtyvo.org.ua/Zemlevporiadnyi_visnyk/2009_N2.pdf?PHPSESSID=43svmlpd62gblkct1q47u2cmo3

19. Ступень М.Г., Гулько Р.Й., Таратула Р.Б. Підготовка фахівців за спеціальністю «Землевпорядкування та кадастр». *Наука і методика*. 2009. Вип. 18. С. 96-102.

20. Євсюков Т. Вступна кампанія 2020 року: особливості і відмінності. *Землевпорядник вісник. Науково-виробничий журнал*. № 8. 2020. С. 32-34.

21. Szablowska-Mido A. Możliwości i ograniczenia wykorzystania e-learningu w ramach studiów “e-gospodarka przestrzenna”. Nowe koncepcje studiów w zakresie geografii i gospodarki przestrzennej. – Kraków, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej U J Wydanie I Poligrafia Salezjańska, 2016. 144 p.

22. Даценко Л.М., Тітова С.В., Дудун Т.В. Землевпорядна освіта магістерського рівня у світі та Україні: стан та перспективи розвитку. *Український географічний журнал*. 2020. № 3 (11). С. 56-63. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ-3-2020_56-63.pdf

23. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин та національної інфраструктури геопросторових даних в Україні на період до 2030 року: Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «» <https://land.gov.ua/old/info/proekt-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-prohramy-rozvytku-zemelnykh-vidnosyn-ta-natsionalnoi-infrastruktury-heoprostorovykh-danykh-v-uk/>

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20. Ст. 142. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>